מסורת הש"ס

א) מכילתא יתרו פי"א, ת"כ ויקרא נדבה פרש' ה ה"ט, ב) לעיל נג, ג) [לקמן סג:] סוטה יד:, ד) [לקמן סה:] מכילתא שם, ה) תמיד כט, ו) ועי' לקמן נט. תוד"ה וכי, ודף פה., ז) יומא לו., ח) [שם ס.], ט) שם ס:סא:

שינויי נוסחאות

א] פסולין (ש"מ): ב] בכתה"י דמזבח: ג] תיבות ועוד מאי כנגדן בקרקע ליתא בכי"ל. ובש"מ מוחק כנגדן: ד] נ"א אלא (כ"מ וצ"ק): ה] נ"ל באדמה (ש"מ): ו] נ"ל בראש המזבח (ש"מ): ז] נ"ל בצפון (שמכ"י): ח] בכתה"י בדרשא דקרא (ש"מ): ט] נ"ל להכשיר (ש"מ): י] דאפילו היה כולו בצפון פסיל ליה רבי יוסי בר' (ש"מ): יא] נ"ל זוית (רש"ש). ותיבת צפונה שאח"כ נמחק (ש"מ): יב] דדייק (כי"פ): יג] כנגדו בקרקע תחתיו קאמר ומאי היא והשאר ליתא (כתה"י): יד] לצפון בצפון (ש"מ): טו] פי' קמרון (ערוך רש"י): טז] נ"ל נמלכו (ש"מ): יז] בש"מ נוסף כדאמר לקמן (סג.): יח] נ"ל כולה בדרום (שמכ"י): יט] בכתה"י במסכת: כ] שנאמר ויעשו (ש"מ): כא] כנגד קרן (ש"מ): כב] שנא הך קרן ומ"ט כו' (כתה"י): כג] נ"ל שהיה לוקח מחתה (צ"ק). והרש"ש כ' שאינו לצורך אלא נ"ל שהוא חלק בקמ"ץ תחת הפת"ח והלמ"ד, ור"ל שאלו היו הגחלים מונחים בצבורים כגומא היה נכנס בתוכו לחתות מחתה מלאה לא בא פחות מה' סאין: כד] בכתה"י הסימן הזה: כה] בש"מ נוסף וכשירה לשלמים: כו] נד"ל והא אין כו: כז] נ"ל מדברים (ש"מ): כח] בבגדי לבן בפנים ולר' יהודה ליכא עיכובא כצ"ל (צ"ק וחן): כט] כצ"ל דכתיב בה חוקה דצורך כו' כצ"ל (צ"ק ובעיו"ח): ל] אי לאו (ש"מ): לא] לפני ה' יכול במערב, וכ"ה במנחות שם: לב] לפני ה' והגשה במזבח היא ולא איצטריך למעוטי בחוץ וא"כ לא אתא אלא לאצרוכי מערב (כן מסיימי התוס' במנחות שם), וכל"ג כרח לפני ה' א"כ לפני ה' למה לי. [ולפי"ז קאי תירוץ רבינו ברוך להלן על קושית התוס' דהכא, עי' באות שאח"ז]: לג] תירוץ רבינו ברוך קשה לשיטתו על קושית התוס' לעיל, וע"כ צ"ב כגליון דבאמת אין מקומו כאן אלא לקמן דף סג ע"ב בכפוס, עיי"ש בתוד"ה מה. לד] ע"ק, מ"ע דאלו מפרשים: לה] אמצע ה"ר לצד דרום וכו' כל"ל, ועי' תוס' מנחות סא ע"ב (גליון), ועי' באות אמצא: לו] לחטאת ליסוד מערב ידענא כיון וכו' (כ"ה בש"מ), [ונר' לגרוס תיבת ידענא קודם תיבת ליסוד]: לז] תיבות וכן איתא לקמן בפירקין נמחקות לפמ"ש בגליון שהובא לעיל אות ל"ג (ש"מ): לח] ד"ה מחקו תיבת קבלה, ותיבת כו', וזהו כינוי הראשונים לכל הפסולים שקבלנו. וכ"ה בש"מ להלן כמה וכמה פעמים:

ליקוטים

מזבח אדמה כו' שלא יבננו לא על גבי מחילות ולא על גבי כיפין. קשה לי על זה מההיא דתנן בפ"ג דפרה דהר הבית והעזרות תחתיהם חלול מפני קבר התהום. ולכאו' נראה דבנין הבית היה חלול וכולל ג"כ אף מקום המזבח, וכל מקום שאמרנו תחתיהם חלול [illegible] היינו שהוא בנוי כיפין וכמ"ש רבינו ברפ"ג מהלכות פרה. וא"כ קשה דהיכי קאמר שלא יבנוהו על גבי כיפין. וסבור [illegible] דאמרינן שלא יבנוהו על גבי כיפין היינו לומר דשיעור גובה המזבח לא יהיה ע"ג כיפין אלא מחובר באדמה, וכן [illegible] היה כיפין. אבל כל שהמזבח מחובר באדמה אם למטה מן האדמה יש כיפין ומחילות אינו מעכב. שוב ראיתי דזה [illegible] דזבחים דף נ"ח [אמרינן] וכי תימא דעביד מחילות בקרקע ושחיט בהו וכה"ג מי הוי מזבח והתניא מזבח אדמה תעשה [illegible] באדמה שלא יבננו לא על גבי מחילות ולא על גבי כיפין ע"כ. הרי הדבר מבואר דס"ל לסתמא דש"ס דאפי' תחת [illegible] מחובר לו צריך שלא יהיה לא מחילות ולא כיפין. אשר על כן נראה דמוכרחים אנו לומר דדוקא הר הבית והעזרות [illegible] אבל המזבח לא היה תחתיו חלל מפני גזירת הכתוב דקאמר מזבח אדמה. והיה נ"ל להביא ראיה לזה מההיא דאמרינן [illegible] דסנהדרין דחזקיה עיבר את השנה מפני הטומאה והטומאה היתה שמצאו גולגלתו של ארנן היבוסי תחת המזבח ע"כ. [illegible] נראה שגלגולת זו לא היתה גלויה ע"ג האדמה אלא היתה טמונה תחת המזבח ועכשיו כשרצו לתקן את המזבח דאפשר [illegible] אחז מצאו הגולגולת, וא"כ נמצא שהכל היו טמאים מפני שהיתה טומאה רצוצה דקי"ל בוקעת ועולה כו', וכל מי [illegible] ואי אמרת שגם המזבח היה בנוי כיפין על גבי כיפין, הא קיי"ל דטפח על טפח חוצץ בפני הטומאה וא"כ אף אם [illegible] המזבח לא היו טמאים כו'. ודע שאם עשה המזבח על גבי כיפין או על גבי מחילות לא חשיב מזבח ופסול להעלות [illegible] הסוגיא דזבחים. ובשיעור כמה יהיה חלל תחת המזבח ויפסל לא נתבאר בדברי רבינו, אך ראיתי בתוספ' דאהלות [illegible] דאהלות דר' יהושע אומר אין מעלין עולות גבוה מן הארץ טפח, וכתב שם הר"ש בפ"ו דזבחים דרשינן מזבח אדמה [illegible] שלא יבננו לא על גבי כיפין ולא על גבי מחילות ואם היה חלל טפח תחתיו חשיב כמילתא אחריתי ולא כמחובר [illegible] עולה ע"כ. ונסתפקתי אם הכבש ג"כ ישנו בדין זה דצריך שלא יבננו על גבי כיפין, לפי שרבינו בדין איסור בנין [illegible] פגומות השוה הכבש למזבח וכמו שנתבאר בדבריו, ולא מצאתי טעם נכון לחלק בין דין זה דמחובר באדמה שלא [illegible] כי אם מזבח ובשאר הדינים השוה בפירוש הכבש למזבח (משל"מ פ"א מבית הבחירה הי"ג, בקיצור קצת):

קדשי קדשים ששחטן בראש המזבח א)רבי יוסי אומר א כאילו נשחטו בצפון ר' יוסי בר' יהודה אומר מחצי המזבח ולדרום כדרום מחצי המזבח ולצפון כצפון: **גמ'** אמר רב אסי א"ר יוחנן אומר היה ר' יוסי ב)כוליה מזבח בצפון קאי ומאי כאילו מהו דתימא בעינן על ירך וליכא קמ"ל אמר ליה רבי זירא לרב אסי אלא מעתה לר' יוסי ברבי יהודה הכי נמי דחציו בצפון וחציו בדרום וכי תימא הכי נמי והא את הוא דאמרת משמיה דרבי יוחנן מודי רבי יוסי בר"י שאם שחטן כנגדן בקרקע פסולה א] אמר ליה הכי קאמר רבי יוחנן שניהם מקרא אחד דרשו 1וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך ר' יוסי סבר כולו לעולה וכולו לשלמים ורבי יוסי בר' יהודה סבר חציו לעולה וחציו לשלמים דאי ס"ד כולו לעולה כשר השתא כולו לעולה כשר כולו לשלמים מיבעיא ואידך איצטריך ס"ד אמינא עולה הוא דדחיק ליה מקום אבל שלמים דלא דחיק ליה מקום אימא לא קמ"ל גופא אמר רב אסי אמר רבי יוחנן מודי רבי יוסי ברבי יהודה שאם שחטן כנגדן בקרקע פסולות א] אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא מאי כנגדן בקרקע אילימא אמה יסוד אמה סובב האי גופיה מזבח ב] הוא ועוד מאי כנגדן בקרקע ג] וכ"ת ד] דעביד מחילות בקרקע ושחיט בהו וכי האי גוונא מי הוי מזבח והתניא 1מזבח אדמה תעשה לי ג) ב שיהא מחובר מאדמה ה] שלא יבננו לא על גבי מחילות ולא על גבי כיפין לא צריכא דבצריה בצורי אמר רבי זירא אפשר איתא להא דרבי יוחנן ולא תנינא לה במתני' נפק דק ואשכח ד)דתנן ג בירורו משם עצי תאינה יפים לסדר מערכה שניה של קטרת כנגד קרן מערבית דרומית משוך מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות באומד חמש סאין גחלים ובשבת באומד שמונה סאין גחלים ששם היו נותנין שני בזיכי לבונה של לחם הפנים ומאי סימנא רבי יוסי היא דתניא

קדשי קדשים. כאילו נשחטו בצפון. בגמ' יליף טעמא: **גמ' אמר רבי יוחנן אומר היה כו'.** גמרא גמיר לה רבי יוחנן: **מאי כאילו.** הא ודאי בצפון נשחט: **אלא מעתה כו'.** קס"ד דרבי זירא דממתני' גמיר לה רבי יוחנן להא דאומר היה רבי יוסי: **מודה רבי יוסי ברבי יהודה.** אע"פ שמכשיר למזבח ו] מחציו לצפון מודה הוא שאם שחטו כנגד אותו מקום מתחתיהם בקרקע פסולות א]. ולקמיה מפרש היאך יכול לשחוט תחת המזבח: **א"ל.** רב אסי הכי אמר ר' יוחנן כו' כלומר אומר היה רבי יוסי דקאמר ר' יוחנן לעיל לאו ממתני' גמר אלא הכי גמר לה מרבותיו ומתניתין לאו במקום מזבח פליגי דנימא רבי יוסי כולה בצפון ור' יוסי בר' יהודה נימא חציו לצפון ז] אלא מדרשא ח] דקרא: ה"ג **כולו לעולה וכולו לשלמים.** כולו ראוי לשחיטת עולה דקדושת צפון עליו מגזירת הכתוב וכולו ראוי לשלמים שהשלמים כשירין אף בצפון מק"ו בפירקין דלעיל (דף נה.): **דדחיק לה מקום.** שמקומן קטן ודחוק שאין כשר לה אלא צפון ופעמים שהעולות מרובות וצר להם המקום והכשיר ט] להן הכתוב ראש המזבח: **מאי כנגדן בקרקע.** הא ליכא לפרושי כנגדן ברצפה למזרח המזבח ובמערבו דאם כן לא הוה קשיא מילתא לרב אסי לעיל דמהכא ליכא למילף דלית ליה לרבי יוסי ברבי יהודה חצי המזבח עומד בצפון דאפילו י] הוא לצפון נמי פסיל ליה לרבי יוסי [ברבי יהודה] ואפילו סמוך לכותל העזרה לצפוני פוסל אם משוך מכנגד זוית יא] המזבח לצפונה למזרח או למערב דדייקינן יב] על ירך כדאמר בפ"ב (לעיל כ.) איזהו צפון מקיר מזבח צפוני עד כותל עזרה צפונית כנגד המזבח כולו אבל משוך מכנגד המזבח לא הלכך על כרחך האי כנגדו יג] דילפינן מינה דמקום המזבח לאו צפון הוא תחתיו קאמר ומאי היא: **אי נימא.** אם שחטן על כניסת הסובב והיסוד האי לאו כנגדן הוא אלא מזבח ממש ומכשר בה רבי יוסי בר' יהודה כדקתני מחצי המזבח לצפון יד]: **כיפין.** אולמיש ארקמלו"ט טו]: **דבצריה בצורי.** אם נמלך טז] לקצר את המזבח יז] ונשאר מחצה של צפון פנוי ושחט שם פסולות ואע"ג דירך הוא פסיל ליה אלמא סבירא ליה בדרום יח] עזרה הוא דאי לא אמאי פסיל ליה: **אפשר איתא להא דר' יוחנן.** דאמר אומר היה רבי יוסי כוליה מזבח בצפון קאי ולא תנינן לה שום רמז במשנה בששה סדרים: **דק ואשכח.** במשנת יט] תמיד: **בירורו משם.** מדיר העצים: **עצי תאנה יפין.** בשל תאנה היו רגילין. וטעם אגדה הוא שבו היתה תקנה לאדם הראשון ויעשו כ] להם חגורות (בראשית ג): **מערכה שניה של קטרת.** אצל מערכה גדולה היו מסדרין מערכה קטנה ליטול ממנה גחלים להכניס על מזבח הפנימי שלשה קבין לכל בקר וערב להקטיר עליהם קטרת ובמסכת יומא בפרק טרף בקלפי (דף מה:) בסופיה ילפינן מקרא דעל מזבח החיצון צריך להיות מערכה לכך: **כנגד** כא] **מערבית דרומית.** של מזבח ומשוך לצד צפון להרחיקו מן הקרן ד' אמות. וטעם מפרש לקמיה מאי שנא כב] הקרן זה ומ"ט מושכו הימנה ולצפון ד' אמות: **משוך מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות** גרס. וכן מצינו בסדר המשנה במשנת יט] תמיד: **באומד חמש סאין גחלים.** לפי אומד ה' סאין גחלים היו נותנין שם עצים כך שיעורו לחתות בתוכו בראש המזבח שהוא כג] חלק מחתה של סאה לר' יוסי דאמר בסדר יומא (דף מג:) בכל יום חותה בשל סאה ומערה בתוך ג' קבין: **ובשבת.** היו מסדרין שם לפי אומד ח' סאין לפי שצריך להקטיר הבזיכין על מזבח החיצון שעל מזבח הפנימי אין הקטר אלא של קטרת שחרית וערבית כדכתיב לא תעלו עליו קטרת זרה וגו' (שמות ל): **ומאי סימנא.** מהו הסימן כד] שהוקבע להם למערכה שניה ולהקטרת הבזיכין קרן מערבית דרומית ומשוך ארבע אמות מן הקרן ולצפון:

קדשי קדשים ששחטן בראש המזבח. ה) מדאורייתא שוחט לכתחלה כדדרשינן מוזבחת עליו ושמא הא דנקט דיעבד מדרבנן שלא תרביץ גללים ו): **כולו לשלמים.** ואע"ג דקסבר ליה כולו מזבח בצפון קאי כה] אפילו הכי ט) איצטריך לן לעיל קרא להכשיר צפון לשלמים דמהכא לא נפקא דעל המזבח גזירת הכתוב הוא כי היכי דמכשר רבי יוסי ברבי יהודה מחציו ולצפון לעולה אע"ג דכנגדן בקרקע פסולות דדרום הוא אלא דעל המזבח גזירת הכתוב: **משוך מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות.** בכולה שמעתא משמע דגחלים דיום הכפורים צריך ליקח כנגד הפתח וצריך לומר דהיינו לכתחילה אבל דיעבד כשר אפילו דהאי גיסא ודהאי גיסא כדאמר בפרק טרף בקלפי (יומא מה: מו. ע"ש ד"ה אבל) ואיצטריך מעל המזבח ואיצטריך מלפני ה' וא"ת מהיכא תיתי עיכובא דאיצטריך קרא לאכשורי בדיעבד אין כו] זה בדברים הנעשים כח] בבגדי לבן לא בפנים ולא בחוץ ובין לרבי יהודה ובין לרבי נחמיה ז) ליכא עיכובא וי"ל דאיצטריך משום דצורך פנים כפנים דמי כקטורת שחפנה קודם שחיטת הפר שלא עשה ולא כלום ח) כט] דחוקה כתיב בה (ויקרא טז) דצורך פנים כפנים דמי וא"ת הכא משמע דלא מקרי לפני ה' אלא במערב וכן גבי נר מערבי בפ' שתי הלחם (מנחות דף נח:) ואילו בסוף כל המנחות [באות מצה] (שם סא.) אמרינן לפני ה' במזרח גבי תנופת לוג שמן של מצורע ואשמו וכן גבי שחיטה כתיב לפני ה' ושריא בכל מקום בעזרה וי"ל דשחיטה ותנופת לוג אשם כתיב לפני ה' למעוטי בחוץ דתנופת אשם מחיים אבל גבי גחלים כתיב (ויקרא טז) מעל המזבח ונרות היו בהיכל אם כן לפני ה' למה לי לאו ל] משום דבעינן במערב ומיהו קשה דבההוא שמעתא דכל המנחות באות מצה (גם זה שם) פריך עלה והאמרת במערב לא] לפני ה' פי' גבי הגשת מנחה בפירקין [דף סג.] ובריש הקומץ רבה (מנחות דף יט:) ומשני הני מילי מנחות דאיקרי חטאת וחטאת טעונה יסוד וקרן דרומית מזרחית לא היה לה יסוד אבל הכא לפני ה' קרינא ביה משמע דאי לא בעיא יסוד הוה מכשרנא קרן דרומית מזרחית להגשה ואע"ג דכתיב לפני ה' לב] ונראה לי ברו"ך לג] דאי לא כתיב לפני ה' בהגשת מנחה אע"ג דכתיב בה אל פני המזבח דהיינו דרום וגם איתקש לחטאת העוף ליסוד אכתי לד] אמצע לצד דרום באמה של יסוד רחוק מקרן מערבי אבל קשה בלא היקשא לחטאת לה] בעינן ליסוד מערב כיון דכתיב לפני ה' לגלות מערב כמו גבי גחלי יום הכיפורים וגם כתיב פני המזבח דמשמע דרום וכן איתא לקמן בפירקין לו] (דף סג:). ברו"ך:

רבי

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פרק ג מהלכות פסה"מ הלכה ה:

ב ב מיי' פ"ב מהלכות בית הבחירה הלכה יג ופ"ג שם הלכה טו:

ג ג מיי' פ"ב מהלכות תמידין ומוספין הלכה ח:

תורה אור השלם

1. מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלָמֶיךָ אֶת צֹאנְךָ וְאֶת בְּקָרֶךָ בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ: שמות כ, כא

גליון הש"ס

תוס' ד"ה כולו לשלמים כו' אצטריך לן לעיל. דף נה ע"ב:

מוסף רש"י

כוליה מזבח בצפון קאי. בחלק צפוני של עזרה ולית ליה דמזבח ממוצע [illegible] (סוטה יד:). בירורו משם עצי תאנים יפים. לפי שהיו צריכים עכשיו גחלים [illegible] על מזבח הפנימי וההקטיר שם קטרת היו בוררים עצים שעושין גחלים טובים ולא אפר: לסדר מערכה. של קטורת אחר סידור מערכה גדולה כדמוכח ביומא בשמעתא דלקמן הוא מסדר סדר מערכה וביומא (לג.) [illegible] אחת לגחלים ואחת לקטורת ותרוייהו על מוקדה [illegible] דקאמרינן על מוקדה זו מערכה גדולה ואש המזבח תוקד בו זו מערכה שניה של קטורת: כנגד קרן מערבית דרומית. דקסבר האי תנא כוליה מזבח בצפון וכו'. באומד חמש סאין גחלים. לפי אומד גחלים היו נותנין [illegible] (תמיד כט.). באומד. שמלמד דעתו (בכורות נח.). ובשבת. שצריך להקטיר [illegible] ששם היו נותנין ב' בזיכי לבונה [illegible] (המפרש תמיד כט.):

לעזי רש"י

ארקמלו"ט. אר"ק וולו"ט. קמרון.

שיטה מקובצת

בעינן על ירך וליכא. [illegible] יהודה ה"נ (פי' משמע) דחציו בצפון [כו'] והא את הוא דאמרת כו'. וא"ת ותקשי דא"כ הוה ליה למימר כאילו [נשחט [illegible] משום מהו דתימא בעינן על ירך וליכא קמ"ל, וי"ל דאה"נ אלא סמיך אהא דקאמר ת"ק כבר כאלו ולפיכך לא חש ר"י [illegible] למהר"ס דדוקא לת"ק דמכשיר בכוליה מזבח אפילו לצד דרום אפילו לצד הכבש שנקרא פני המזבח שייך למתני כאלו [illegible] שבדרום ומ"מ מכשרינן משום דלצפון הוא, ולפיכך שייך למימר כאילו, אבל לר"י בר"י דאמר מחציו ולצפון כצפון הא ודא[illegible] לקמן (סג.) דלצד הכבש הוי פני המזבח ולאידך לא מיקרי ירך: **והא את הוא דאמרת כו'.** וא"ת ולמא משום הכי פסיל [illegible] דאמר בפ' קבלה (לעיל דף כ.) איזה צפון מקיר המזבח צפוני ועד כותל העזרה צפוני וכנגד כל המזבח כולו, אלמא דאפילו [illegible] אם משוך מכנגד זוית המזבח למזרח או למערב, ולכך פסול מכנגד המזבח ברצפה במזרחו או במערבו דהיינו כנגד [illegible] דקאמר כנגדן בקרקע פסולין אינו רוצה לומר על הרצפה אלא כנגדן מתחתיהן כדמפרש בסמוך: **שניהם מקרא** א[illegible] דבצפון קאי א"כ למה לי וזבחת עליו לומר כולו לעולה, וי"ל דמשום דמ"מ ס"ד למיפסליה משום דאין זה על ירך: ור[illegible] כו'. פי' אע"ג דבדרום קאי כוליה מ"מ גזירת הכתוב הוא. אבל תימה למה לי קרא לחציו לשלמים דאפילו יהיה דרום [illegible] וי"ל דכיון דרבייה לעולה הו"א לעולה דוקא ולא לשלמים, ולכך הוצרך להכשיר לשלמים: **אילימא** אמה יסוד ואמה [illegible] בקרקע כו' אלא ע"כ כנגדן מתחתיו קאמר, והשתא מוכח שפיר דלאו בצפון קאי מדפסיל מתחתיו, ובמאי אי באמה [illegible] ותימה דמשמע דאי לאו גופיה דמזבח ניחא, ומי ניחא אכתי היכי מוכח דקסבר דלאו בצפון קאי מדפסיל באמה יסוד [illegible] מ"מ ראוי לפסול באמה יסוד משום דאין זה על ירך כיון דלא חשוב כגוף המזבח, דדוקא לעיל בראש המזבח בחציו [illegible] דלמאי דפי' לעיל ניחא דר"י בר"י סמיך אכאלו דקאמר ת"ק וא"כ מעל ירך לא ממעיט כי אם אויר כדפי' לעיל, אבל [illegible] על ירך כיון שאינו באויר: רש"י ד"ה מאי כנגדן כו' הא ליכא לפרושי כנגדן ברצפה למזרח המזבח ובמערבו. וטע[illegible] מכותל המזבח צפוני עד כותל העזרה צפוני כנגד המזבח לצד כדאיתא לעיל פ' שני: תוד"ה משוך וכו' (בסה"ד) אבל [illegible] למה לי היקשא דחטאת לומר דמנחה טעונה יסוד, תיפוק לי יסוד מלפני ה' דהוי בקרן מערבית דרומית [illegible]